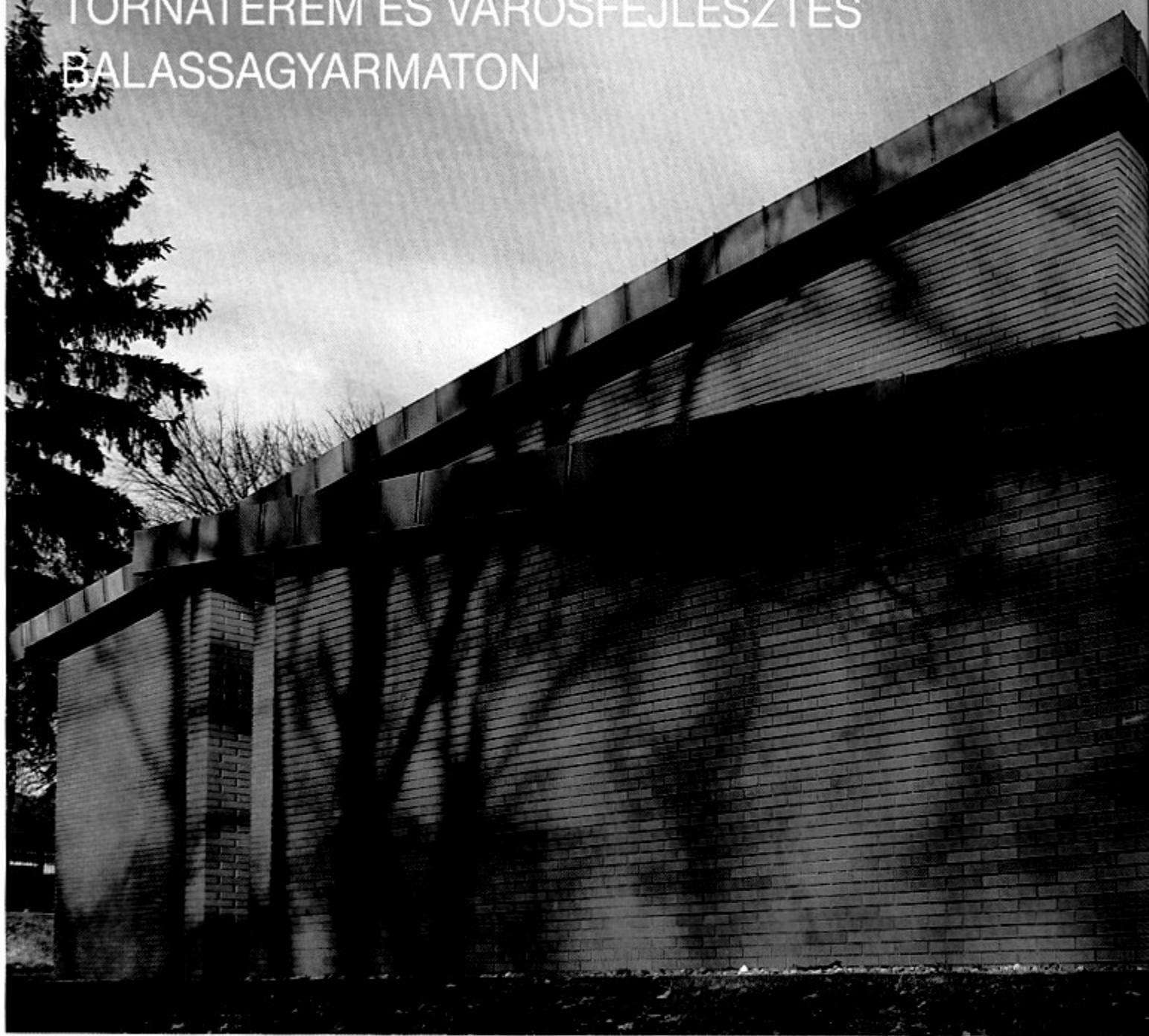

TÁVOLUGRÁS

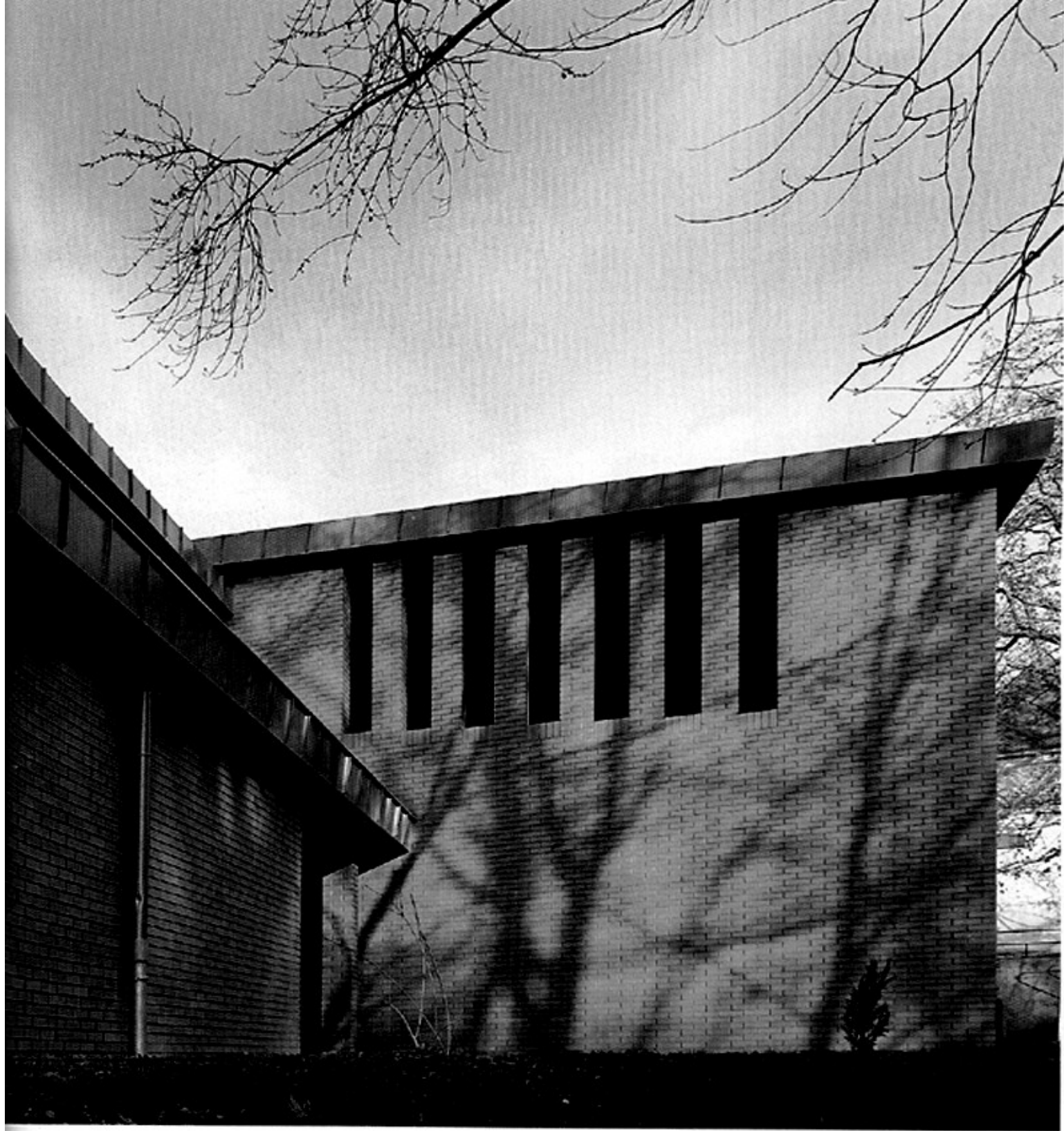
TORNATEREM ÉS VÁROSFEJLESZTÉS BALASSAGYARMATON

SZÖVEG: ZÖLDI ANNA / ÉPÍTÉS: ELEŐD AKOS / ÉPÍTÉSZ MUNKATÁRS: SEBŐ ZOLTÁN
STATIKUS TERVEZŐ: DR. HORTOBÁGYI ZSOLT / GÉPÉSZ TERVEZŐ: HOFFER MIKLÓS / ELEKTROMOS TERVEZŐ: KOVÁCS ATTILA
FOTÓ: BUJNOVSZKY TAMÁS

A házak – gondolhatnánk – téglából épülnek. Napjainkban persze egyéb alternatív építőanyagból vagy éppenséggel újra téglából – így vagy úgy, lényegük a matéria. Ez a prózaian technokrata gondolkodás éppúgy az ipari társadalom terméke, mint ellenkezője, az épületben megtestesülő vagy olykor fáradságos munkával belegyömöszölt ideológia hangsúlyozása. Nyilvánvalóan voltak korszakok az emberiség történetében,

amikor a gondolat és a matéria egyensúlya töretlenül és spontán módon öltött testet egy-egy építészeti alkotásban. A tartalom és forma egységének szakadatlan hangsúlyozása azt jelzi, hogy az egyensúly valahol, valamikor megbomlott, és az alkotó feladata azt helyreállítani. Mégsem evidens még ma sem – a gyakorlat szintjén semmiképp –, hogy az építész munkájának alfája (és végső soron omegája is) a gondolat.

MAGAMUTOGATÁS NÉLKÜL

A továbbiakban bemutatott példa egy roppant konkrét és prózai funkció kielégítésére született épület: tornaterem egy meglévő, eklektikus iskolaépület udvarán, egy vidéki kisváros központjában, műemléki területen. A válasz egy főleg a földbe süllyesztett, téglával burkolt, jó arányú, osztott tömegű csarnok, amely első pillantásra semmiféle különleges építészeti mutatvánnyal nem szolgál – sőt, mutatvánnyal sokadikra sem. Érényeit nem fitogtatja, szerényen, de határozottan közli a materiába rejtett gondolatokat. A következőket lefutott gondolati program folyamán anyagban és terekben megtestesülő adományait a beérés, a használat során tárja fel és nyújtja át a látogatóknak – akik ráadásul ezúttal igen csak kritikus és sémáktól mentesen gondolkodó közönséget jelentenek: a gyerekek.

KONCEPCIÓK, ÉS AMI MÖGÖTTÜK VAN

A feladat és a háttérben meghúzódó koncepció egy nagyobb, bár még nem látható rendszer részeként valósult meg, amely a koncepcionális tervezésnek Magyarországon egyelőre sajnos kirívónak tekinthető példája. Pedig koncepcióban sehol sincs hiány, ráadásul az EU-támogatások beszüntetésének feltétele az Integrált Városfejlesztési Stratégia, népszerű nevén az IVS felmutatása. Se szeri se száma azóta az országban megújult főtereknek, szenzoros források csobognak, kiterjedt kőfelületek ontják a nyári meleget, és vakítják az ámuló polgárok szemét. Köztudott, hogy a köztérpályázatok azonban ezer sebből véreznek. Ezek közül a leginkább fájó, hogy a pénz gyorsan kell megpályázni és elkölteni, nincs idő, és az alapadatok hiánya miatt nincs is mód a mélyebben átgondolt koncepció fokozatos megvalósí-

PALÓCORSZÁG FŐVÁROSA NAGY ÁTALAKULÁSRA KÉSZÜL

tására. Marad a burkoló a padok, és a szökőkút – látványnak nem rossz, illetve csak mint látvány ítéhető meg, vagy akár el. Az ettől eltérő megoldás kizárólag személyes affinitás nyomán képzelhető el, ahogy ez az uniós forrásokból tornatermet építtető város, Balassagyarmat esetében is történt.

ALAPZATBÓL ALAPELVEK

Érdeemes a folyamatra egy pillantást vetni, mert a tervező gondolkodásmódja város és tornaterem esetében azonos tanulságokkal szolgál. Balassagyarmaton a város egészére vonatkozó fejlesztési koncepció kialakítását 2002-ben egy olyan momentum indította el, amely valóban a város történetének és identitásának szimbóluma, a Civitas Fortissima szobor felállítása. Párkányi Raab Péter szobrászművész a szobor architektúrájának, téri környezetének kialakítására vonta be a projektbe Eleőd Ákos építész. Eleőd Ákos neve nagy ívű koncepciót megvalósító projektjeiről vált ismertté (Memento Szoborpark Budatétényben, Álmodó Álmodói kiállítás a Millenárison), nem csoda hát, hogy szimpla posztalmanis helyett egy egész új várost álmódott.

TEREPSZEMLE

A főtértől koncentrikus körökben kilindulva monitorozta végig Balassagyarmat adottságait, leginkább egy kézi kamerával a városban sétáló gyalogos szemszögéből és elvárásaival, akinek ráadásul az életkora is időről időre, vagy ha úgy tetszik, sarokról sarokra változik. A közforgalmú úttal kettészakított városközponttól a hangulatos Palóc ligeten és a Tesco áruház környékén kialakult spontán köztéren át az Ipoly partjáiig ballagott, megállva közben a klasszicista Vármegyeházán hivatalnokoskodó Madách és Mikszáth szobránál, a neves személyiségeknek a városban tett látogatását megörökítő emlékműveinél, diskurálnál és zászlórudaknál, sőt szemét még a híres balassagyarmati fegyház épülete előtt sem fordította el.

KULTURÁLIS ALAPÚ VÁROSFEJLESZTÉS

Hasonlóan „világraszóló”, ámde a lakóknak oly kedves nevezetességekkel bármely vidéki városunk büszkélkedhet – kivéve természetesen a műemlék börtönépületet, ami Eleőd koncepciójában is kiemelt helyet kapott – és valószínűleg siralmas állapotuk is hasonló országszerte. Pénz kerülésén, nyilván átfestik, újraburkolják, fel is újítják őket becsületesen a városukért rajongó lokálpatrióták. Eleőd Ákos koncepciójában az az újszerű elem, hogy alapvetően nem kozmetikázásban, hanem funkcióban

és tartalomban gondolkodott, használatban, amelynek a külső megújulás, a folyamatos karbantartás egyenes következménye. Városfejlesztési koncepciója a köztérek és épületek újszerű, és a város logikájából következő használatát célozza meg elsősorban, padok és burkolat helyett erre tesz javaslatot. A 2011-es főépítész konferencia vezérgondoztául választott kulturális alapú városfejlesztési mikroelemekre bontásáról van itt szó, amelyet Balassagyarmat egy szobor elhelyezésének apropóján, de az építész tudatos hivatásgyakorlása révén nyert magának. Eleőd Ákos tudatosan vallja, hogy a koncepcionális megközelítés, a programalkotás éppúgy az építész feladatai közé tartozik, mint a konkrét épület megtervezése. A program megalkotása közben, annak során jön létre az a gondolati mag, amely végül épületszerkezetekben ölt testet. A városi vezetés, amely – mint bárhol másutt – pártpolitikai érdekek mentén támad vagy támogat javaslatokat, a városfejlesztési koncepciót egyhangúlag fogadta el: a terv által képviselt jövőkép konszenzust tudott teremteni!

PALÓCORSZÁG FŐVÁROSA

A városba vezet a Börzsöny lábánál és az Ipoly mellett az ország egyik legszebb vasútvonala. Trianon óta határváros. Ma is működő büntetés-végrehajtási intézete (Balassagyarmati Fegyház és Börtön) 1845-ben épült, műemlék. A klasszicista műemlék Vármegyeháza épületében Madách Imre aljegyzőként dolgozott 1842 és 1848 között, majd Mikszáth Kálmán is itt volt hivatalnok 1871 és 1873 között. Mikszáth Kálmán „Palócsország fővárosának” nevezte Balassagyarmatot, a város nevezetessége a Palóc ligetben található Palóc Múzeum. 1919. január 29-én a város kivívta a Civitas Fortissima (Legbátrabb Város) kitüntető elnevezést azzal, hogy a trianoni határokat átlépő cseh helyőrséget önkéntesekből álló fegyveresek visszaszorították az Ipoly túlsópartjára. Az ország egyik legrégebbi zsidó közössége élt a városban, emléküket az egykori imaházban kialakított magán (alapítványi) múzeum őrzi. Itt állt Közép-Európa egyik legnagyobb zsinagógája is. 1944-ben lebombázták, helyét ma a piac foglalja el. Országos műemléki védelem alatt álló ortodox sírkertje nemzetközi hírű zarándokhely. Mindemellett a városban egyedülálló a Pannónia motorkerékpárok magángyűjteménye. Építészeti értékei közül kiemelkedik Reimholz Péter 1989–1992 között épült Gimnázium és Művelődési központja.

EU-S PÁLYAZAT ÚTJÁN NYERT PÉNZBŐL VALÓSULT MEG A KISS ÁRPÁD ÁLTALÁNOS ISKOLA BŐVÍTÉSE KILENC HÓNAP ALATT

ÁTFOGÓ TERVEK, KONKRÉT LÉPÉSEK

A 2007-ben véglegesített koncepció nemcsak városi léptékben gondolkodott, hanem az érintett területek térfalát, építészeti környezetét alkotó konkrét projekteken is – így javaslatot tett a városközpontozás közeli Kiss Árpád Általános Iskola bővítésére is. 2008-ban lehetőség nyílt uniós forrás megpályázására tornaterem számára, így a város – a már rögzített előfeltételek alapján – pályázott, és el is nyerte a szükséges összeget. A munka 2009 decemberében indult, és 2010 szeptemberében fejeződött be, tehát kilenc hónap alatt épült meg a 17x34 méteres csarnok. A gyors és hatékony kivitelezést azonban végső soron a 2002-ben, egy szobor kettéhasított talapzatából előbukkanó, és 2007-ben útjára induló koncepció alapozta meg.

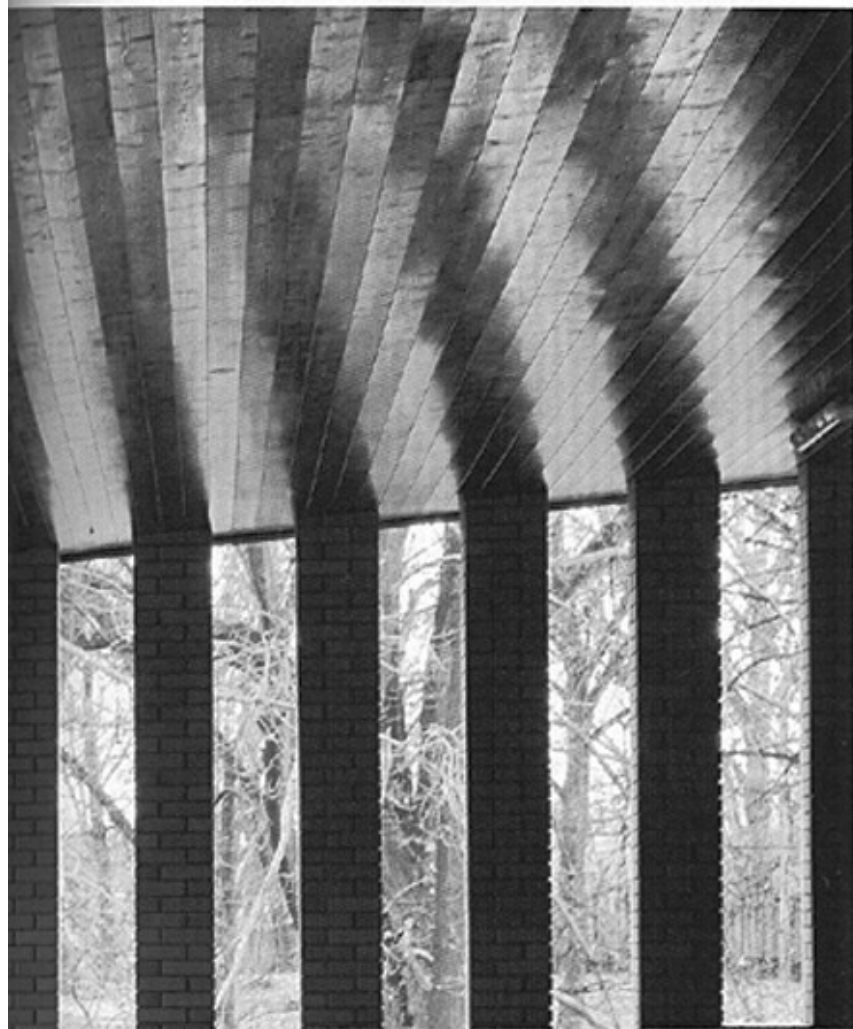
ADOTTSÁGOK, KÖTÖTTSÉGEK

Maga a tornaterem is hasonlóan egymásra épülő gondolkodási folyamatok eredményeképpen nyerte el építészeti kialakítását. A műemlékvédelmi hatóság a tervek megismerése előtt elképzelhetetlenné tartotta az adott helyen egy csarnok léptékű épület megvalósulását. Az iskola maga a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben emelt, eklektikus épület, az udvar felé egyszerűbb, már a szecessziót idéző toldalékokkal – Ungár Vilmos budapesti építész munkája. A telken egy betonozott „teknő” szolgált sportpályaként, tornaterem céljára az iskolában kialakított tomaszobót használták. További speciális telepítési szempont volt, hogy az iskola földszintje és az udvar között jelentős szintkülönbség van.

A BALASSAGYARMATI BÖRTÖN ÉS FEGYHÁZ

1842–45 között Novák Dániel kir. főépítészeti tiszt tervei alapján épült klasszicista stílusban. Történelmi érdekesség, hogy Novák Dánielt 1849-ben kollaboránsként a budapesti Vérmezőn kivégezték, „mint (...) a magyar haza a nemzet kérésére működő hazaárulót.” Az épület az ország egyik legrégebbi és legbiztonságosabb börtönépülete – foglyszükség még nem történt. A börtön a volt megyeháza U alakú udvarának tengelyében áll, és azzal egy építészeti kompozíciót alkot. A körépületben a körfolyosókról nyíló 168 cellán kívül két munkaterem és egy imaház is helyet kapott. A kör alakú imaházat 2009-ben a fogvatartottak freskótervei alapján újítták fel. Ezt és a börtön kijelölt területeit évente egy alkalommal, a Múzeumok Éjszakája napján lehet megtekinteni.

JÁRHATATLAN ÉS JÁRHATÓ UTAK

A kézenfekvő megoldás – a betonozott sportpálya helyén felépítendő új csarnok az udvarban – az iskola épülete előtt álló két jókora platánfa pusztulásával járt volna, és építészeti eszközökkel nehezen megoldható illeszkedési problémát jelentett. Így a tervező az iskola épületére merőleges új szárny építése mellett döntött, és további tartalommal töltötte meg az ebből a pozícióból adódó lehetőségeket.

A félig a földbe süllyesztett tornateremhez az iskola udvara felől három szintet magába foglaló traktus tapad. Ennek a tornateremmel egyező szintjére a kiszolgáló helyiségek, a tornateremhez galériával kapcsolódó szintjére az öltözők kerültek, legfelül pedig egy, az udvar felé nyitott, fedett terasz kapott helyet – ez a sokféle funkcióra alkalmas tér váltja ki az eredeti elképzelésben szereplő zöldtetőt. A különböző funkciójú helyiségcsoportok az iskola épületéhez, a tornateremhez és az udvarhoz változatos közlekedő utak révén kapcsolódnak, ezzel egyfajta szabad körüljárást, barangolást engedve a kisiskolásoknak az épületkomplexumban. A mai közoktatási gyakorlatot ismerve nem meglepő, hogy ez a humánus, és a gyerekek szempontjait és mentalitását figyelembe vevő megoldás a tantestületet rafinált logisztikai probléma elé állította: hány ajtót kell lezárni ahhoz, hogy megakadályozzák a tanulók felesleges császkálását.

TEREK ÉS FORMÁK

Az udvar felé galériás terasszal, a főépülethez egy, a közvetkező ütemben befejezésre váró kétszintes nyaktaggal kapcsolódik az épület. Ennek felső szintje teremti meg az összekötést az iskola és a galérián kialakított „zsibongó”, illetve bármilyen közösségi rendezvény befogadására alkalmas tér között, a földszintjén pedig egy az udvarhoz kapcsolódó fedett szabadterei színpad kap majd helyet. A galéria túlsó, a park és a hosszú távú fejlesztésben sétányként elképzelt útvonal felé néző végén lépcső vezet le az udvarra. A csarnok kvázi főhomlokzatát, sétányra néző arcát ennek artistikus megformálása adja, kiegészülve egy másik lépcsőt befogadó, a fő tömegre ráharapó toldalékkal, amely a tornaterem felé nyújt közvetlen bejárást az utcáról, illetve alternatív menekülő útvonalként is szolgál. A térbeli kompozíció harmadik eleme a 17x34 négyzetméteres tornacsarnok, amely kicsinek semmiképp nem nevezhető, mégis a süllyesztés és az osztott tömegek révén az bővítés léptékében nem tér el a környezet megkívánta méretektől.

ÁTLÁTHATÓ FUNKCIÓK

Az épület tömeg- és homlokzatformálása a funkciók csoportosításának egyenes következménye. A három, különböző funkciót befogadó tömeg (tornaterem, kiszolgáló helyiségek, előtér-lépcső) jól láthatóan elkülönül, ezt az eltérő tetősíkok, illetve gerincmagasságok is hangsúlyozzák. Az egységet a homlokzatburkolatként használt mezőtűri téglaburkolat adja meg, amely felületi játékok nélkül, pusztán a nyílások és pillérek ritmikája révén válik izgalmassá. A végiggondolt használat folyamánaképpen kialakított sokrétű funkció sokféle átlátást enged meg a terek között, illetve a helyiségek többirányú megnyitását.

A TEKINTÉLYES MÉRETŰ TORNATEREM A ZSIBONGÓ-GALÉRIA FELŐL ÁTSZELLŐZTETHETŐ

bevilágítását teszi lehetővé. Ez ismét újabb réteggel gazdagítja az épület adta impressziókat. A zsbongó-galériáról a tornaterembe láthatnak a gyerekek, a tornaterem galériájáról a szülők kísérhetik figyelemmel a sportfoglalkozásokat, az öltözők természetes megvilágítást kaphattak, a tornaterem pedig a galéria felé nyíló ablakok révén átszellőztethető.

RÉSZLETEKBE MENŐEN

A kevés anyaggal és eszközzel megformált építészeti részletek a kivitelezés pontosságára révén érhetik csak el esztétikai hatásukat – erre a tervező vasfegyelmével szorította a kivitelezésben részt vevő partnereket, akik ennek megfelelően kiváló munkát végeztek. Az együttes legartisztikusabb része a gyerekeknek szánt közös tér a galérián. Itt az oszlopok, ablakok, a tornaterem falára résnyit elválasztással támaszkodó, faburkolatú tető, és a végfalon kialakított, lefelé lépcsőző párkánymagasságú nyílások ugyanazt a következetes és minden sallangtól mentes átgondoltságot mutatják, mint az alaprajz. Esztétikai megjelenésükben pedig

– a fény- és formai játék révén – ugyanazt a fegyelmezett szabadságot közvetítik, amit az alaprajz esetében a funkció képvisel.

ÉLETVIDÁM SZÍNEKBEN

A tornaterem belső tere a kifelé forduló, a műemléki környezettel kommunikáló terek és formák nemes egyszerűségével szemben más világot képvisel: a gyerekek világát. A szokásos, kortárs, főképp a téglaplébészben divatos, és némileg modoros színtelenséggel szemben a tervező tudatosan játszott az élénk színekkel, az alapszínek kellemes tónusaiba öltöztetve a falakat és a szerkezeteket, a tagolás révén bontva le emberi léptékűvé az amúgy természeténél fogva hodály méretű csarnokot. Kiemelendő a tónus jó megválasztása, főképp a sárga esetében, amely rossz tónusban nagy felületen nyomasztóan kellemetlenné vált volna. Itt a szintén kellemes árnyalatú kék padlóval kontrasztot alkotva valószínűleg jótékonyan felejteti a gyerekekkel, ha épp megint nem sikerít átugraniuk a léceket.

MŰEMLÉKI TERÜLET

A helyszín műemléki területnek minősül a vele szomszédos, Wálder Gyula tervei alapján 1914–1915-ben épült Palóc Múzeum épülete miatt. A múzeumot városi park, az úgynevezett Palóc liget veszi körül, amelyet egy tömbnyi beépítés választ el a város főterétől. Ebben a tömbben fákkel övezett területen található az iskola eklektikus épülete és a főtér felé néző, kúria jellegű, szintén a századelőn épült Képtár. A főtér túloldalán található az egyelőre funkcionálisan kihasználatlan klasszicista Vármegyeháza, amely a mögötte álló, építészeti szempontból kuriózumnak számító börtönnel együtt műemlék. Eleőd Ákos városfejlesztési koncepciójában mindezen épületek megváltozott, gazdagabbá tett funkcióval egyfajta kulturális tengelyt képeznek, ennek mentén helyezkedik el az iskola telke, illetve a bővítményként megépült tornaterem, amely így az összekötő út közvetlen tőrfalát alkotja. Ezért a telepítésnél és az építészeti megformálásnál nemcsak a műemléki szempontokra, hanem a tágabb értelemben vett kulturális illeszkedésre is gondolni kellett.

VIDÁM, ÉLÉNK ÉS ÉLETTEL TELI SZÍNEK A GYEREKEK KEDVÉÉRT

BŰN ÉS BŰNHÖDÉS

A belassagyarmati tornaterem viszont a léceket magasan átugrotta. Eleőd Ákos számára fontos volt, hogy a humán szempontokból kiinduló, koncepciózus építészeti gondolkodást egy átlagos-általános funkciójú épületen is láttassa. Következetes gondolatmenet nyomán jutott el a végeredményig, amely anyagi megjelenésében ugyancsak a legapróbb részletekig következetes. S habár messzemenően gyakorlati funkciót tölt be, része egy nagyobb elvont rendszernek: a város kulturális megújulásának, amelynek következő lépése Balassagyarmat városközpontjának a fejlesztési koncepció szerinti kialakítása. Ez az idei év feladata, a munkák hamarosan megkezdődnek, és ki tudja, talán egyszer eljutnak a vízió leginkább elképesztő, de legtöbb haszonnal kecsegtető eleméig: a nemzetközi viszonylatban is egyedülálló Börtönmúzeum kialakításáig, amelynek Eleőd Ákos nemcsak építészeti, hanem tartalmi gondolatmenetét is megfogalmazta, a „bűn és bűnhődés” nagy ívű kultúrtörténeli feldolgozásával.

